

12006

6031к

ЖАС ТОЛҚЫН

1

ЖАС ТОЛҚЫН

1-кітап

Проза

**Жас қаламгерлердің
тұңғыш шығармалары**

**Алматы
“Жалын баспасы”
2005**

ББК 84 (5 Қаз)

Ж 33

**Қазақстан Республикасының Мәдениет,
ақпарат және спорт министрілігінің
бағдарламасы бойынша шығарылып отыр**

**Ж 33 Жас толқын. Жинақ. Проза. 1-кітап. Құрастырған –
Нұржамал Байсақалова. – Алматы. “Жалын баспасы”
ЖШС, 2005. – 256 бет.**

ISBN 9965-693-23-4

“Мен жастарға сенемін”, – деп арысымыз Мағжан айтпақшы, бүгінде, шүкір, сол баба сеніміне лайық жастар қанаттанып, жетіліп келеді. Жастықтың өзіне тән талғамы, талдауы, толғанысы мен көзқарасы бар. Олардың және бір қасиеті сезімге көп беріле бермейді, өмірден өз орындарын өздерінше іздейді. Махаббат пен достықтың сиқырлы сезім сандығын да бүгінгі жастар өзінше өз көзқарастарымен ақтарады. Оны қолыңызға алып отырған жас таланттардың “Жас толқын” жинағынан көре аласыз. Жас қаламгерлерге тар жол, тайғақ кешуі көп әдебиет жолында сәт сапар тілейміз! “Жас толқын” жинағы жас жазушыларымыздың болашақта жарық көрер үлкен шығармаларының ақжолтайы, жолашары болсын!

Ж $\frac{4702250200-09}{408 (05)-05}$ 9-2005

ББК 84 (5 Қаз)

ISBN 9965-693-23-4-(т.1)

ISBN 9965-693-22-6

© “Жалын баспасы” ЖШС, 2005

ӘДЕБИЕТТІҢ ҮМІТІ

Бұрын “Жалын” баспасы жас прозашылардың тұңғыш әңгіме, повестерін жинақтап “Арман қанатында”, ақындардың тұңғыш өлең, дастандарын топтастырып “Қарлығаш” деген атпен жылына бір-бір жинақтан шығарып тұрушы еді. Ол дәстүр үзілгелі де ұзақ уақыт өткен-ді. Алайда сол жақсы бастаманы баспа да, ақын-жазушылар мен оқырман да аңсап жүруші ек. Биыл сол дәстүрді қайта тірілтуге Қазақстан Мәдениет, ақпарат және спорт министрілігі мүмкіндік тудырды.

Ұмытылған дәстүрді қайта тірілту де қиын екен: баспа мен ақын-жазушылар арасындағы бұрынғы байланыс жойылған, жас таланттар газет-журналдарды жағалағанмен, баспаға қарай аяқ баспайды, сондықтан оларды табу да, тану да бізге біраз қиын болды. Бірінің аты-жөнін, екіншісінің мекенін, үшіншісінің қызмет орнын, туған жылын біле алмай, суреттерін таба алмай сабылдық. Әйткенмен ең бастысы шығармасы қолға тиген соң, басқасына қарамай-ақ қойғанды жөн көрдік.

Әдебиет табалдырығын аттау қасиетті жерге қадам басумен барабар. Оған келе салуға, бара салуға болмайды: дайындықпен, ілтипатпен, таза пейілмен келу қажет. Бұл жолда сәтсіздік те, қиыншылық та, тоқырау да – бәрі болады, бірақ арамдық болмауға тиіс. Жас қаламгер атақ, абыройды емес, халыққа қызмет жасауды ғана басты мұрат санауы керек. Атақ, абырой деген – сол қызметтің нәтижесі.

Әдебиетке өз үнін қосқысы келетін жас толқын әрі қуантады, әрі үрейлендіреді. Өнер қуып талпынғанына сүйсінесің, тілді пайдалануына қарап қорқасың. Тілсіз әдебиет те, өнер де болмақ емес. Өн түгіл, дыбыстың өзінде ұлттық ерекшелік бар, ал ол ерекшелік бұзылған жерде ұлттық өнер де бұзылады. Осыны жастар ұқты ма, жоқ па деп жүрексінесің.

Бұл жинаққа әңгімесі енген әрбір қаламгердің тілді меңгеруі әрқилы, соған орай көркемдігі де әр дәрежеде. Бірақ әрбірінің әртүрлі ерекшелігі де бар, сол ерекшелігі үміттендіргендіктен, жинаққа енгіздік. Әліпби бойынша орналастырғандықтан, жинақтың бетін Айманның “Қиялдағы төбешік” атты әңгімесімен аштық.

Айманның әңгімелерінен суреткерлік байқалады, табиғат пен адам сезімін астастыруға ұмтылуында жептәуір сәттілік бар.

Әсемнің әңгімелерінде әлеуметтік жүк бар, өмірдің қайшылықтарын, қиындықтарын талдап ашқысы келеді. Адам жанындағы арпалыстарды тәп-тәуір суреттейді.

Бану мені қатты қуантты. Өмірдің ең қатыгез, ең кереғар тұстарын әзілдеп, еркелеп отырып-ақ сөгіп тастайды. Сен де еркелеп, риза боп оқисың. Жеп-жеңіл оқылады. Сөйте тұра сұрқай өмірдің сүйкімсіз тұстарын өткір тілмен осып-осып жібереді. Оның “Өмір биі” – шындықты көркем бейнелеген әдемі әңгіме. Қалыптасқан жазушыша батыл жазады.

Бейбіттің “Мейірімі” де жақсы әңгіме. Екі достың қылығы да, сезімі де шынайы, тәй-тәй қалыптасып келе жатқан ой-пікірлер әрі сүйсінтеді, әрі үміттендіреді.

Гүлбиғаштың “Кінәсіз бойжеткені” дәл бүгінгі өмірдің кең етек жайған ыңғайсыз жағдайын шынайы суреттейді. Айкенженің табысты өміріне риза болудың орнына қынжыласың. Айкенжені солай істеуге мәжбүр еткен жағдайға да, сол жағдайға көне кеткен Айкенжеге де ірсенжисің. “Қыз тағдыры үнемі қыл үстінде тұрады екен ғой”, – депті Гүлбиғаш “Қыз тағдыры” әңгімесінде. Өмірді түсіне білген адамның сөзі.

Гүлжанның шап-шағын “Сәруар сезімі” анаға тән жылылықты жақсы берген. “Түлкі заманы” да қазіргі өмірдің бір қырын қарауылға іледі.

Дарханның екі әңгімесі ауыл өмірінің екі қырын әдемі ашыпты. Бірінде әдет-ғұрып мадақталса, екіншісінде іштарлықтың кесапаты қандай қайғыға душар еткені нанымды көрсетіледі.

Ержанның “Аялдамасы” – бір ғана оқиғадан адам жанының қыр-сырын аңғартатын әңгіме.

Жанардың “Ұқсастығы” – әйел құпиясын одан әрі құпия ете түсетін әңгіме. “Үміт” жалғыз ұлынан айырылған ананың қайғысын емес, үмітін айтуды мақсат етеді.

Ләзиза сезіммен жазады. “Бәрі өткінші” деп қойыпты ол әңгімесінің атын, бірақ Біржанның, оның махаббатының өмір бойы өткінші бола алмайтынын, өмір бойы өкініш болатынын оқырман ұғады. Оның “Асудағы арпалысы” да адамдардың жан дүниесін саралап көрсетуге тырысқан әңгіме. Оның әрбір мөлтек әңгімесі үлкен өмірдің бір бөлшегін, сезім-әулиенің бір дір еткен сәтін сәтті суреттейді.

Лира да төселген жазушыдай. Бала сезімнің мөлдірлігін, ақниеттілігін “Бала ғашық” әңгімесінде әдемі жылылықпен жеткізе біліпті.

Мақсаттың “Ажалды қуған жігіт” әңгімесі – жазылуы жатық болғанмен, қабылдануы қиын әңгіме. Бірақ ойлантады. Демек керек әңгіме.

Мирастың “Ит жанарындағы жас”, “Ию-қию дүние” шығармалары – сезімтал, нәзік жандардың жан дүниесіне үңілген сәтті дүниелер.

Бұл жинаққа еніп отырған жалғыз аударма – Наталия Цойдың “Қиялдағы ханзадасы”. Поэтикалық тілмен нәзік сезімді қозғай отырып баяндайтын ертегі шындық.

Нұржамалдың әңгімелерінен өмірдің нақты әрі қатыгез, әрі қуанышты оқиғаларын, нанымды жағдайларын көресің. Әйелге тән байқампаздықпен, мейіріммен жазылған дүниелер.

Серік көркем сөйлеймін деп, көркем сөзді үйіп-төгіп жібереді де, кейде сол көркемдіктің астарында ойы көмескіленіп қалады. Әдемі сөз ойды әдемілеп жеткізу үшін қажет. Ойынды оқырман дәл түсінсе, шеберлік деген – сол Сүйсініп, таңданып түсінсе, ол – үлкен сәттілік. Серіктің “Шүңеті” – кісіні ойландыратын, ойдан ойға жетектейтін шығарма.

Бұл жинаққа шығармасы енген жастардың бәрі – әдебиеттің ертеңгі үміті. Бәріне сәт сапар тілейміз!

Бексұлтан Нұржәкеұлы

Айман КҮЗЕМБАЕВА

1984-жылы Оңтүстік Қазақстан облысы, Төле би ауданы, Қасқасу ауылында дүниеге келген. Б.Тулкиев атындағы орта мектепті 2001-жылы тәмамдады. Т.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық Өнер академиясының Әкім Тарази шеберханасы бойынша өнертану фәкултетінің кино, теледраматургия бөлімін тәмамдаған. Әңгімелері “Қазақ әдебиеті” газетінде жарияланған.

ҚИЯДАҒЫ ТӨБЕШІК

Бізғарлы күн еді. Қабағын түйген бұлыңғыр аспан қара жерге төніп, қадалып алған. Әр жер-әр жерге ақша бұлттары шашырап қалыпты, жайылып қалған қарт ананың аппақ шаштары секілді. Жаңбыр себелеп тұрды. Басылған соң, өксігін баса алмай тұрғандай селк-селк етеді. Қара жер бусанып жатты.

Жуан дауыс төрт ұлын кезек-кезек шақырды. Зират басында ортаншы ұлы мен кенжесі ғана болатын.

Адамдар лек-легімен ағылып, ұзыннан-ұзақ қайтып барады. Қиядағы жалғыз төбешік бос қалды. Бар күйігін ішіне томаға-тұйық жұта-жұта ісініп кеткен бе?.. Жанында қыстан шыққан жапырағы сықырлап, қарт ананың әжім-әжім бетіндей тілім-тілім ойылған, белі бүгіліп әбден шөгіп қалған кәрі емен ғана тұрды қалтырап. Өткен-кеткен әр жолаушыға иіліп, баяғы жас күніндегідей сол ауылға келіндік рәсімін өтеп, сәлемін жасап тұрғандай.

Төбені көк тұман жаулапты. Сол тұманның арасынан басын салбыратып келе жатқан қара бала көрінді. Кәрі еменді қапсыра құшақтай жығыла кетіп, егіле берді. Көзінен қан тамғанша... Маңғаздана, тәкаппар жатқан бейіт алдында соншама дәрменсіз халге түсіпті.

“Сен, ұлым, не күйге түсіп, қарақшы атандың? Әкеңнен қалған тұяқтарың жетпеді ме? Туғандарыңа табалатып кеттің ғой мені, қарағым?”.

Кемсендей шыққан:

– Қа-ра-ғы-ы-ым! – деген сөзін жел жаңғыртып әкетті.

Жолда келіншегі екеуі көлік күтіп ұзақ тұрды. Жаңбыр соңы дауылға айналған. Үскірік жел беттерінен шымшып, әбден ығырларын шығарды.

– Др-р-р! – деп, анадай жерге дейін асып барып тоқтаған атарбаға екеуі жүгіріп келді.

– Елдің ішімен емес, ауылдың шетімен ала кетсеңіз! – деді.

– Болса болсын, солай, др-р-р, шү-ү-у!

Күс-күс, балғадай қатайып кеткен қолындағы шыбығымен айдаушы атты дүркін-дүркін соғып келеді.

АРЫЛУ

Бойындағы адами болмысынан жаңылып, қу дүниенің сайқал тірлігінен безіне, мызғымай қалған меңіреу даланың жалаң төсіне қарай қашып келеді-ау. Рухына азық берер жан іздегендей айналасына телміре қарай беретіні несі? “Ақымақ-ау, адамнан емес, Алладан тілесен нетті жәрдемді”, – дейтіндей дала ызғары. “Иә... адамнан емес, Алладан тілеу керек екенін түсіндім!” – деп, балалау санасы оянды да, қос қолын көкке құлшына соза берген-ді. Адам адамға күнә жасағанды біледі, бірақ адами көмекке келген емес дейді ашынған санасы. Қасірет пен қайғыға уланған жүрегіне іштей басу айтып, өзін-өзі алдап жұбатқан болады сөйтіп...

Егіл-тегіл жылай отырып, ішіндегі өрттей лаулаған сезімі мен бар сырын мелшиген меңіреу далаға жайып салмақ болды. Сондағы сырын жайған бұл даласы нені ұқпақ екен?

Ақтарыла қалса, ызғарлы жел де бетінен бір салып өтпек. “Жаза, саған жаза, күнәлісің!” – деп, бетіне баспақ. Сонда ғана қыз шырылдай: “Жоқ, атай көрме, олай деме мені!” – дейді жалынып. Өсекші әйелдей сыпсындап, қыз сырының бүге-шүгесіне дейін қалдырмай жеткізбек пе, қалай?.. Қыз сұлулығына қызғана қараған жел қап-қара шашынан ақырын сипалайды, сосын: “Сен сұлусың, сондықтан, сондықтан ғой, жұрттың саған ашыға, ішіп-жеп сұқтана қарайтыны. Сен кінәлі емессің, тентегім менің”, – дейді. Өксігін баса алмай, қу тізесін құшақтаған күйі отыра берді езіліп. “Санаңды қорлап, жаныңды жаралады ма, адамдар?.. Жамандық жасаса, жақсылық

жасайтын да – сол адам. Ортаңа кет, бара ғой, бар!” – деп, итермелеген жел долданып, ызғарлана жөнелді. Сұп-суық, соқыр тұман ішінде жаны мен тәні азапқа түсіп, көз жанары таусылған соқырларша қос қолымен тырбындай бұлдана берді ышқынып...

Ұйқысынан ыңырсып оянды. Сұп-суық тұла бойын сағыныш билеп алғандай. Алыстағы арманын аңсады.

– Шашыңнан бір иіскеп қалайыншы!

– Болмайды, – дейді бұлданып.

– Сен мені сағынасың әлі, – деп еді.

Кетерінде дұрыс қоштаса алмағанына өкінді. Жазған өлеңі де біртүрлі мұңды екен. “Сол хатты оқығаныңда қандай күйде едім?” – дейді есіне алып. Қар астындағы суалып қалған бәйшешек гүлді айтпап па еді... Ол қазір алыста. Хабар жоқ. Жалына-жалына шаршаған да шығар, қайтсін...

– Сен кемпір болшы, мен шалдың рөлін ойнайын, шал-кемпірдей өміріміз бірге болсын! – дегені.

– Ұяламын, – дегенге, екеуі бір сәт үнсіз қалып еді кідіріп.

– Өзіңді өзің неге шектей бересің? – деді сонда.

Тамағына тас тығылып қалғандай, өксіп-өксіп жылап алғысы келді, көрпесіне тығылып.

“Апыр-ай, не қылсам екен?” Көздері ісіп кетіпті, айнаға қарады.

– Өзіңді өзің қинамай, неге өлмейсің? – дегендей болды кәрі кемпірдің сайтани күлкісі.

– Жанымды емес, таусылмай қалған сезімді қимай қиналам...

– Қайдағы сезім енді саған? Өлсең ғана қиналмайсың. Өл! – дейді, қарқылдап.

– Жер бетінде күнәмді өтеу үшін ғана қаламын. Өмірдің тауқыметі мен азабын шегейін, – дегісі келді мұңды да шерлі жанары.

...Айта да алмайды екен ғой...

* * *

Одан да мына дүниенің жалған қызықтарын талақ етіп, мейірімі мол, құдіреті күшті Жаратушы иенің алдында жалбарынбаққа бекінді. Күнәдан арылудың бұдан өзге жолы да жоқ. Тек мінәжат, мінәжат... Рауандап келе жатқан таң шапағының уыздай мүлгіген тыныштығына иіліп, сәждеге еріксіз бас ұра берді сорлы қыз...

Әсем ҚОСБАҒАРОВА

1979-жылы Алматы облысы
Панфилов ауданы, Үшарал ауылында
дүниеге келген. Т.Жүргенов атындағы
өнер академиясын кинодраматургия
мамандығы бойынша тәмамдаған.

МИНИСТІР

Оның есі бірде кіресілі, бірде шығасылы. Қазіргі халі кісі шошырлық.

Есі кіресілі күні момақан жан өзінің кім екеніне таң, әкешесінің қайда екеніне дал. Әйелі мен баласы қасында кейде болады, кейде болмайды.

Есі шығасылы күні өз еркі өзінде емес. Қара күштің құшағында не істеп, не қойғанын білмейтін. Өте өкінішті.

– Ха-ха-ха! Есер күлкі, есалаң әрекет.

* * *

– Міністрір боласың, – дейтін. Болды. Тек мәдениет министірі емес, қаржы министірі. Кім ойлаған музыкаға тәп-тәуір икемі бар торсықтай бала қаржы жағын қауқарына аларын.

Жалғыз ұлын үйлендіріп, әкелік парыздың ең бастысынан құтылды.

– Отец, менің “Рыцарь” болғым келеді, – дегеніне, “Боласың!” – деп уәде еткен. Орындады. Қасиетті Константин орденіне ие магистрлі Швецариядан арнайы алдырып, ұлына “Рыцарь” атағын бергізді.

Байлық пен батырлықтың күші арқылы өзгелерге өзін мойындатудың бұл бір қыры ғана екен. Әйелінің бітпейтін сапары көп, ол соңғы көргенінде не айтып еді?

– А, жатырын құртқан екен ғой! Періш... – Ол сөзінің аяғын жұтып қойды, қимағаны да. Айна алдында ұзақ

тұрады, кейде тіпті төрт-бес сағат жалықпайды. Өзін өзі іздегені, өзіне өзі сауал қойғаны.

– Жатырынан кірем жасап жағам деді ме?

...Дірілдеме, не қорқып кеттің бе? Ол бұрышқа қарап сөйлейді-дағы айнадан өзін көріп.

– Жасасын, жақсын! ...Ала күшік екенім өтірік емес, – шикылдап күлді, – шыным! Сормандай деуші болма, не елдің соры... Жоқ Мен елдің бағымын, ұқтың ба? ...Бағымыз!

– Тексіз... – Міністір жуасып қалды.

Тексіз... әкеге, анаға керек болмаған тұл жетім екені есіне түсті.

– Айттым ғой, “ала күшікпін”, – деп. Сен маған сенбейсің жұртта қалған иесіз, енесіз ала күшікпін. Мен үрмеймін... қыңсыла... Ха-ха-ха!

Дәлізде тұрған оқ қағары Қабан домаландай, аяғы ширақ басып жүгіріп келді. Міністір дүлей күшпен, қолына ерік берді де ұрғылады кеп.

– Сорлы жетім, ешкімге керексіз ала күшік, қыңсыла, мә саған жетім! Тексіз неме... – Тепкіге көндіккен Қабан себебін сұраған да жоқ, кектеніп өшіккен де емес.

* * *

Ольга шешей шаң басқан роялін сипап ұзақ отырды. Оның қыртыс-быртыс тарамыс саусақтары дірілдеуік. Әр тетігін тексеріп байқағаны болмаса, шертуге қауқары жоқ. Тек жалғыз қимасы, қымбат заты болған соң ба әлде бар сыры, бар өмірі қора түсті осы затқа қатысты ма, рояль қасында ұзақ отыру шешейдің әдетіне айналған.

Аядай бөлмеде мәңгілік тыныштық орнағандай, тек кешегіден қалған асты аралап безіп жүрген таракандар мен тор иірген терезе бұрышындағы қоңыр өрмекшілерден ғана тіршілік сезіледі.

Көңіл пернелерін жалғар әуенді Ольга шешей аңсағалы қашан... Соңғы кезде кім соқты үйге, Ольга шешей есіне түсіре алмады, біраз уақыттан соң – көрші Сапар келген еді ғой. Газ бен жарықтың ақшасын есептеткен едім, ұмытқыр басым. Өзіне өзі сөйлеп, тербелген күйі ұзақ отырды.

* * *

– Сіз қанша рет, қалай міністір болдыңыз? – Қазымыр журналистің қазымыр сұрағына:

– Алты рет, – деді саусақтарын санап барып.

– Бәлкім, кішкене кезіңізден міністір болуды армандаған шығарсыз?

– Жоқ...

– Сіз, ұяттау болса да айтайын, тілге қарсы қол көтерген депутаттарды қолдап... – Журналист аз тежелді де, – себеп неде, өз тіліңіз өзіңізге ұнамай ма? – деді. Ұят туралы, журналистің сөзіне таңырқап қалды. – Тіл жайында не айтуға болады? Мен жеті тіл білем.

– Оныңыз дұрыс қой, дегенмен ана тіліңізге қарсы қол көтердіңіз, ойыңыз өзгермеді ме?

– Ана тіл – Міністірдің қабағы түйіліп, журналиске ежірейе қарады да:

– Білмедім, – деді.

* * *

– Ха-ха-ха! Есер күлкі, есалаң әрекет. Мына қаңсыған қабырғалар онымен қоса есер. Анау мол дүние бұнымен бірдей топас. Ішкі жан-дүние атаулы қирап, құрып кеткенде бұлардың сүмірейіп тұрысы неткен жаман.

Сан бөлмені кезіп жүр. Ешкім жоқ... Жар төсегі тастай, қорқынышты қарайды.

Тағы да айна алдында.

– Мен не істегем айтшы, не істедім? ...Көретінің алдында... Сонда не көрем. Ол ыдамай бұрышқа жетіп барды. – Жауап бер мен не көрем... Үнсіз. Ешнәрсе көрмеймін менде бәрі бар әйел де, ұл да, байлық та, бәрі... бәрі. Жоғын мына қолмен жасаймыз (қолына қарайды). Саусақтары дір-дір етіп кеткен.

–Қабан! Қаб-ан деймін! – Айқайлаған даусы бөлменің бәрін шарлап шықты.

– Иә, тақсыр, тыңдап тұрмын. Сом денесі міністірден биік екен, пысы басылды. Ұрғысы келіп тұрса да, өзін-өзі ұстады, сабыр шақырды. Осы уақытқа дейін бәрі орнында. бәрі ойдағыдай көрінген міністір үшін әлдебір жалғандық, әлдеқандай жеккөрушілік сезімі оянды. Ең бірінші өзін кінәлайтындай, бірақ ол да жүрегінің түбіндегі сан сезім түрінің дір еткені, лүп еткен самалы ғана еді.

* * *

Күн жұма. Бәйшешектер баяғыда гүлдеген... Өзін еркін, жеңіл сезінген Міністір үшін үлкен жақсылық келетіндей, жұмбақ дүние шешілетіндей әсерде еді...

* * *

Ольга шешей шіркеуге барып, құдайдан кешірім сұрады:
– Мен істеген күнә, бәлкім, ауыр шығар, кеш, сонда да кеш мені! Жаратушы ием, бір көруге, маңдайынан иіскеуге бұйыр! – Шоқынды. Қоңырау қағылды. Мінәжат етушілердің жүрегіндегі үрейге, қорқынышқа үндес дыбыс.

* * *

Бұған таныстары таңырқап қараған. Үлкен сарай іші адамға толы. Олар әр елден әр түрлі мақсатпен жиналғандар, ортақ мәміле – дін атаулы бірігіп жойқын күшке қарсы тұру. Зеректіктен тындаған міністір санасына әлдеқандай таныс үн, сырлы саз келетіндей. Ол баяндамашылары тындап отырып та сол ырғақ, сол үннен шыға алар емес. Адамдардың бәрі бір нотаға құрылған ұлы күшпен байланысты әуезді орындап жатқандай.

– Құдай бір! Барлық адамдар бірігуіміз, татулықта болуымыз қажет! – деген түсінікке түгелдей қосылып хор айтатындай. Оның санасында осы секілді жаратқанға қатысты сөздер жаталған еді.

Үзілісте міністірдің ерекше сезімде отырғанын байқаған журналшы.

– Бір жыл бұрынғы берген жауабыңызда Аллаға сенбеймін дегенсіз, қазір де солай ма?... – деді.

* * *

Есі тағы да бір келіп, бір шығып отыр. Бірде жылайды, бірде күледі.

– Күнәсіз біреуді жазғырма, жүрегіне дерт саласың. Құдай бәрін көріп, біліп тұр... Біреудің адал тапқанын арам етпе... Ұрлық түбі бәрібір қорлық. – Сөйлеп тұрып ойлап тұр: кімнен, қайдан естідім бұл сөздерді? Міністір залдың дәл ортасында тұр;

– Жетімдер үйі, жетімдер! – деді. Жұрт ойлады: “қандай жаны таза “жетімдер мен жесірлер қалін ойлайды”, – деп. Дірілдеп тұр, тонғаннан емес, өзінің ессіз әрекетінен шошып, ол жанына жәй табу үшін жетімдерді сатқызған және де тек байларға ғана. “Сонда ғана бақытты болады”, – деген еді.

– Мен оларды құтқарам... – Тек қана осылай ойлаған Аянышты көздер, шіркеу қоңырауының үні, рояльдің

алыстан талып естілген даусы жүрегін лоқсытып барады. Баяғы Қабан оны бұл ортадан алып шықты.

– Дінсіздер, тілсіздер! – Арабиялық мүфти қарғыс айта сөйлеген, – Екі жүзді мұнафықтардан құдай сақта, сақта! – Міністірдің кәлләсінде жазылған аса қауіпті сөздер. Бұл сөздер оны жоқ ететінде, инемен миын сұққылап жеді, санасында азан-қазан айқай салады. Қабан есіктен рұқсат сұрап кірді, сұп-суық бұның жүзіне сұп-сұр жанарын қадап:

– Балаңыз кеп тұр! – деді.

– Менде бала бар ма? Қабан үнсіз тұрды да:

– Әйеліңіз... келініңіз...

– Олар кімдер?..

* * *

Ольга шешей іштей құса болып бітті. Бар арманы: баласын бір рет қана көріп, өлсе! Одан өзгені сұрап та жүрген жоқ, сұрамайды да. Жетімдер үйін, ондағы берген дәрістерін, музыканың әсері, мәні жайлы айтқандарын есіне алады, сан мәрте түсіндіреді, кімге екенін белгісіз түсіндіріп жүріп қайталайды.

Жанарсыз өткен жарты ғұмыры үміт, үмітке құрылған күндер. Сонда да тағдырға еш реніші жоқ.

Музыкалық сауаты бар. Ольгаға әділетсіз, баянсыз махаббат жолығып, өмірін талқан еткелі тек әуенмен ғана тілдесіп, әуезге ғана үн қосып сырласатын. Баланы мағынасыз тірлігінің жуындысы деп қарады, ойында бәрін ұмыту, сызу, құрту ғана тұрған. Солай етті де, енді, міне, тіпті ұлының кім екенін білмей, бар-жоғын ұқпай тосу, сағыну, іздеу деген қандай қиын. Күнәдан арылу үшін жетімдер үйінде қызмет істеді, бала жүрегіне жол табу үшін талай түнін ұйқысыз атырды да. Енді ғой соңғы үміті екі ауыз тілекке құрылып, бір рет қана ...көру, одан соң өлу болып сарғайып жүргені.

* * *

Басы бар, құлағы жоқ, көзі бар, қарашығы жоқ, аузы бар, тілі жоқ. Аузын ашып жылайтын секілді, бірақ... үн жоқ. Көзінен не жас ақпайды. Қорқынышты. Сұмдық:

– Бейшара, туғалы жылайды да жатады, ең болмаса бір дыбыс шықса ғой. – Еңкілдеп тұрған дәрігер міністірге қарамайды. Өзін осы қасіреттің күнәнарындай сезінеді.

– Сұмдық қой бұл! – Дәрігер бармағын аузына апара береді.

– Келін мен балаңызға көрсетпедік, шошып кетер... Әйеліңіз де білмейді... Ол жағынан қорқпаңыз, шын айтам... – Әне тағы жылап жатыр, неге сонша жылайды?

Миы қайнап жатқандай. Үнсіз қала берді. Тіпті де үнсіз емес. Не істесе екен? Бұл қайтсін, не демек?... Өзінің шебер туындысы... Сан жылғы еңбегінің жемісі.

– Немере сүйем, міністір болатын ұл болады!

– Ха-ха-ха! “Соқырсын”, – дейсің бе? Иә, сен айтпасаң да білем. Өз тіліңді өзің кестің демексің ғой. Көрсетпегің осы екен. Не, сөйлеуге сенде де тіл қалмады ма, айт, айта түс! – Иә, тексізбін, иә, рас айтасындар дінсізбін. Әкенің жылылығын, шешенің мейірімін сезінбеген жаннан не күтіп едіңдер? Менің анам, әкем кім екен деп сарылумен, тосумен өткен өмірім бар ғой! Кінә менде ме тағы? Айт! Бәрін мына қолыммен жасадым. Иә... Маған сауал қоя берме, одан да бірдеңе де! – Бұрышқа қадалып алған оның шаштары аппақ қудай еді.

Неден қателік кетті? Ең болмаса, соны айтшы, өтінемін, жалынам! Айт, айт деймін!

– Қанағат жоқ сендерде. Қанағатсызсындар. Іше берсем, жей берсем, ала берсем, жинай берсем... Қанағат жоқ сендерде! Қанағат болмаған соң, қайырым қайдан болсын. Қайырым болмаған жерге иман тұрақтамайды. Имансыз адам отанын сатуға дайын.

– Солай де... Отаныңды сатқанмен тең демексің ғой. – Міністір алқынған күйі далаға бірақ шықты. Әйелі, баласы, келіні жапырлай үңірейе қарады. Олар қуанышты еді. Міністір осынша жиіркенішті өміріне нағылет айтты.

– Қандай сұрықсызсындар. – Дәлелдеумен, байлық жинаумен өткен күндерін өмірінен жай ғана сызып тастағысы келді. Бірақ бәрі кеш.

* * *

Шіркеуге не күдірет әкелді, өзі ұқпады. Асыға, аптыға кірген бетте қап-қара рояльға көзі түсті. Ол ешнәрсеге бұрылмастан рояльға отырды. Жүрегінің түбінде жасырынған әлсіз сезім оянып, санасындағы өлуге жақын таныс әуен тірілді. Ойнаған сайын тазарғандай, тазарған сайын биіктегендей әсерде еді. Оның мандайынан біреу сүйді де:

– Бақытты бол, балам! – деді. “Балам” деген сөзбен ол мәңгіге бала болып кеткендей денесі жылынып, рахат сезімге бөленді.

“Бақытты бол, балам!” – Бұл дауыс оған таныс қой!

– Сен міністір боласың, бірақ музыканы тастама. Ол сенің рухыңды жоғарлатады. Олыға шешейді таныды. Көзін ашуға қорқты. Бар бақытынан айрылып қалатындай, сұрықсыз өмірді көрместей, көзі жұмулы күйі ойнай берді, ноталар теріле берді.

Көзінен жас аққандай еді. “Құдайым-ау, құп-құрғақ. Құрғақ жас болады екен-ау?” – Жылап отыр. Ол музыкаға елігіп, тылсым әлемге кіріп алған. Бірақ жылап отыр. Төрткүл дүниенің бәрі көз жасқа толып кетіпті, сондықтан бәріміз жылауықпыз.

Өз істегеніміз мандайымызға сор болып жабысып, сорамызды ағызып, ағыза-ағыза құрғақ жасқа, құп-құрғақ жасқа “малынып” отырғанымыз мынау...

– Күнәм кешіріле ме екен? – деп ойлап та үлгерген жоқ. – Кеш, кеш, кеше гөр! – деп қайталады.

Кермек жас көзінен енді ғана ақты. Ол шын мәнінде жылаған еді.

ҚЫЗЫЛ ОРАМАЛ

Маматай, бүгін тағы да жауын құйып тұр. Қыстың алғашқы айы болса мынау, далада көктем. Түсімде аппақ ұлпа қардың жапалақтап жауғанын көрем, қарды сағынғанымды-ай!

Неге екенін қайдам, сені “маматай” деп атап кеттім. Әкем: “Шеше”, – дендер деп ренжитін. Іні Ернар да “маматай”, “маматайлап” шапқылайтын ерке еді ғой. Кейін әкемнің өзі де бізге қосылып:

– Балалардың маматайы, ас дайын ба? – дейтін болды.

Екеуіңе қызығып өстім. Болашақ күйеуімнің әкеме ұқсағанын, ал өзімнің сен секілді байыпты, салмақты, сондай-ақ әдемі болғанымды қалайтынмын.

Байқауымша, маматай, сен күлген кезде, сен сөйлеген кезде шын мағынасында жарқылдай күлмейтінсің, шешіле көсіліп сөйлеген емессің. Жанарыңда мәңгі мұң мекендеп, әйтеуір, бір күш сені тежейтін. Сол мұң маған да ой салатын. Сол тежеу сендегі әлемге үңілуді бұйырғандай болатын еді.

Биік арманның байыбын ұға бермейтінмін. Мен үшін бір арман – Петрдің салған әсем қаласын көру. Өнертанушы студенттің бұл орындалатын арманы екен. Оқу орнынан сегіз шәкірт Санкт-Петербургке баратын болдық. Қуанышты сезімімді алып ұшып үйге кіре сала:

– Маматай, мен Санкт-Петербургке барам. Питрге! – дедім. Сен болсаң:

– Санкт-Петербург, – деп, әлсіз ғана қайталап, альбомыңдағы суретке сағынышпен қарай түстің. Көк сандықтың аузы ашық екен. Бізге жұмбақ дүниелерінді көріп отырсың, соншалықты мұң сыйлайтын не нәрсе екенін білгім келеді. Жақындап едім, альбомның бетін жаба қойдың, көзім тізенде төгіліп жатқан қызыл орамалға түсті.

– Қандай әдемі, маматай, қалай ғана байқамағам.

– Қызым-ау, байқамағаны несі. Осы орамалға жармасып бала күнінде ойнайтынсың. Қуыршақ та болды бұл саған, жамылғы да. – Күліп отырып, көзіңе жас алдың. Кейінгі кезде сендегі дерт тым асқынып бара жатқандай сезілді. Содан соң сандыққа салып қойғам. – Көз жасыңды орамалдың шетіне сүрттің.

– Шын ба, маматай? Құшағым жетпейтін мұндай ұзын, қып-қызыл орамалды еш жерден көрмегенмін. – Ойнақы сөйлеп, түк болмағандай алдауға тырыстым, аз күн қалған туған күнімді сылтаураттым. – Маматай, мен жиырмаға толам ғой!

Сен: – Солай ма? – деп сұрақ қоя сөйледің де, орамалды соншалықты қимастықпен қолымнан ақырын алдың да, баяғы төркініңнен келген көк сандыққа салдың. Қызыл орамалдың үстіне сұр альбомды қойдың, қалың дәптердің үстінен сипадың. Қымбат, құнды дүниелер тағы да көк сандықты паналап қала берді. “Сені ренжітіп алдым ба, маматай” деген пішінде телміре қараймын. Ып-ыстық ерніңмен маңдайымнан сүйдің, одан соң иіскедің.

– Санкт-Петербургке барады менің қызым, – деп күлімдедің. Бәрібір сен жадырап күле алмадың.

Санкт-Петербург. Сансыз көп адам. Олар тоқтамайтын сияқты, түнгі бір болсын, түннің жарымы өтсін ағылады

да, асығады да жатады. Қасымдағы құрбыларым да таң-тамаша “Питр қандай ғажап!” – дейді. Анар таңырқап бар қызығушылық сезімін ғажап сөзіне сыйдырады. Жан-жағымыз ғажап, біз үшін тамаша. Сәулет өнері, XVIII-ғасырда пайда болған саборлар, мүсінмен әшекейленген алып ғимараттар. Біз осының бәріне куәгерміз, маматай. Сенің айтқанындай-ақ екен, көз алдыма бұл қаланың жұмбақ сырлары ашыла түсті. Өне сен оқыған көк түсті оқу орны, бәлкім, оңтүстік беткейдегі жұпыны там сен тұрған жатақхана болар.

Елизаров ауданында орналасқан үлкен дүкен барын естіп, қайтуымызға екі күн қалғанда араладық. Өнердің сан саласына арналған кітаптар, түрлі мүсіндер тізіліп тұр. Ернарға орыстың бір-бірінен аумайтын “матрушкаларын” алдым, әкеме кітап, маматай, саған күміс алқалардың бірін таңдауым керек. Олар сондай керемет. Біз дүкеннен шыға сала алған заттарымызды айтып, дәріптедік.

– Мен алған сағатты Алматыдан таппайсындар, – деп, Анар мәз.

Бұл жақтың ауа-райы Алматының құбылмалы райынан гөрі тұрақты, суық екен. Денем тоңа бастады. Пальтомды түймелеп барып мойнымды қымтағаным сол... Орамал жоқ. Сұп-сұр болып кеттім. Маматайым:

– Жиырма жасымда ең жақын адамымның сыйы еді, Әскөнтай, сен тақ, сенің жиырма жасында бұйырыпты, көзімдей көр! – деген болатын. Маматай, қызыл орамалды жоғалттым.

– Маматайым сыйлап еді, не айтам? – деймін жылап тұрып.

– Ештеңе жоқ, жәй ғана орамал ғой. – Зәуре жұбатқан болды. Бұл сөз тіпті де ауыр тиіп, жан дүниемді езіп жіберді. Сонда жылап жауатын Алматының жауыны секілді жүрегім біртүрлі егіліп кетті.

– Ол жәй ғана орамал емес! – деп айғайлап жібердім. Жарты сағат. Дүкен жабылмай іздеу керек, табамын. Жарты сағаттан соң дүкен жабылады. Өзіме өзім сөйлеп келем, жүгіріп келем.

– Сіз орамал, қып-қызыл орамал көрдіңіз бе?

– Жоқ.

– Кешіріңіз, қып-қызыл орамал жоғалттым, көрмедіңіз бе?

– Елдің бәрі орамал тағады, қызылы сан мың. Ал дүкенге

тіпті сан миллион адам келеді. – Асыра айтса да, шындықты айтты саудагер. Ботадай боздап мына жермен жүрдім-ау деген жерлерді аралап шықтым.

– Телефоныңызды қалдырыңыз, бәлкім, қайырымды жан тауып алса, әкеліп берер.

– Ол ерекше әдемі, түсінізші, ешкімде жоқ, – деймін.

Сіркем су көтермей екі күнімді қызыл орамалды жоқтаумен өткіздім. Бар шаттығым сол күні үлкен қағыға ұласқандай сұлдерімді сүйретіп, көңілсіз қайттым емес пе ару қаладан.

Жұбаныш үшін қызыл орамал сатып алуды ұйғардым, бәрі ұсқынсыз екен. Қызыл орамалды көрмесем, мына бірін қандай әдемі еді деп, алатын ба едім?!

Жоқ қызыл орамалды көрген адамға бұлардың бәрі де жұбаныш емес, ұсқынсыз, сұрықсыз дүниелер.

Белгісіз себептермен, белгісіз аурумен бе, маматай, сен ауруханада жатырсың. Әкемнің қабағы түсіңкі жүр.

– Санкт-Петербуркте жүргенінде хабарлассаң қайтеді. Сені уайымдады емес пе? – деді әкем. Үндемей құтылдым. Хабарласқым-ақ келді ғой, бірақ қызыл орамалды сұрағаныңда не дер едім, не...

* * *

Ертесі, маматай, саған тауық етінен сорпа қайнаттым. Інім Ернар:

– Маматайдан аумай қалыпсың ғой, – деп күле береді. Банкіге құйылған сорпаны орамалмен орадым, сынып қалмасын дегенім ғой.

– Ернар, жылы киін, суық тиіп қалады! – Өзімше үлкенсіп қамқор болғаным. Ол болса:

– Айттым ғой, тіпті әр сөзің маматайдың сөзіндей, – дейді.

Мен күткен ақ ұлпа, пәк қар жапалақтап жауып жатыр.

Жүрегім бір түрлі жабырқау. Дәрігерлер арлы-берлі көп жүріп кетті. Сен қандай күйде екенсің?! Әкем бізден бір нәрсені жасыратын сияқты.

– Тез кіріп шығындар, сұрақ қойып мазасын алмаңдар, – деді.

Ашық бөлме, сен ақ киімде, ақ жамылғыда жатырсың. Денем салқын тартып, басым шыңылдап тұр. Терезеден ақ ұлпа қар төмен қарай кезек-кезегімен түсіп жатыр. Екі көзіме

жас толып кетті. Ернар шошымас үшін, өзімді ұстадым. Сенің жанарыңа қарау аянышты еді. Сағыныш, мұң көзіңнің қарашығын торлап алғандай көрінді. Шамаң кеберісіп қалған ерніңді жыбырлатуға ғана келді.

– Мама, мама-тай! – деді Ернар жыларман күйде. Дәрігер тез шығуымызды бұйырды.

– Жүрегі нашар, уайым түсіп кеткен, – деді.

* * *

Жалғыз келемін. Далада аппақ қардан өзге ешкімді көрмедім. Адам жанын түсіну қандай қиын, анашым. Сенің жомарт жүрегіңде не қасірет бар, не дерт?

Өткен күннің елесін ойлап, сағынып күн кешу қандай қиын, қаншалықты ауыр.

Ауылдан келетін автобусты күтіп тұрғам. Маматайдың сіңлісі Қарашаш келу керек. Ол түсер-түспес:

– О, аумай қалғыр, ұқсамасаң тумағыр. Күләй... мынау кішкентай Күләй ғой, – деді. Нағашы жұрт мені шешесінен аумаған, аумаған Күләй дейтін.

Қарашаш қайта-қайта айналып, толғанып жүр. Ұзынағаш жаққа жүретін автобустың алдында тұрған бір ер кісі, екі әйел бізді көрсетіп таң-тамаша болды да қалды. Қарашаш тәтемнің таныстары шығар деп:

– Тәте, сіз ана кісілерді танысыз ба? – дедім.

– Қой, жоға! – деп бір қарады да, ауылдағы жаңалықтарын айта бастады. Үшеуі әлі таңырқасуда. Тілдесуге шамалары жетпейтіндей бір-бірін түрткілейді. Менді келген егде жастағы әйел көзіне бірінші болып жас алды.

– Қойшы, қой, тәте, ұят болады.

– Бақтиярдан аумайды ғой, аумайды. Сұра, бар, құлыным ғой мынау, көзі ғой.

Өлгілер: “Не деп сұраймыз?” – деп күнк етті.

– Балам, бері келші, айналайын! – деді ер кісі.

– Иә, аға! Ол кісінің қолы дірілдеп тұр екен. Қарашаш тәтем:

– Не болып қалды, түге?! – деді.

– Сенің анаңның аты кім?..

– Маматай... деп барып ұялып қалдым. Кү-ләй.

– Иә, Күләй... әй-шәй жоқ үшеуі бетімнен сүйе бастады.

– Ой, Бақтиярымның жұрнағы! – Жылап қауышып, сұрап танысқандай болуда. Менде ес жоқ. Қарашаш тәтем:

– Сіздер қателесесіздер, жүр, түге. Олары несі бас салып? – деп сүйрелей жөнелді.

– Тәте... тәте деймін. Қарашаш тәтем:

– Шошыма, біреуге ұқсатқан ғой! – деді.

* * *

Не болса да көк сандықты ашу керек. Ол жерде жасырынған құпияны білуім керек. Әкемді анамнан бұрын аяп келем: егер бәрі солай болса, әкем басқа біреу болса, маматай, мен сені кешпеймін. Солай. Қандай әділетсізсіңдер, маған ең болмаса бір ауыз сөз айту келмеді ме қолдарыңнан.

Ашу үстінде көк сандықтың кілтін іздеудемін. Маматай, сенің рұқсатыңсыз батыл істеген ең алғашқы қылмысым. Оны сен кешірет ме едің, білмеймін. Бар ойымды жинақтап болмай тұрып, альбомға қолымды создым. Сол кезде тағы да ең алғаш сенің бақытты күлкіңді көрдім. Бойымдағы ашу мен реніш бір ғана сәтте тарқап кетті. Маматай, сен қандай сұлусың, көздерінде мұңның бір түйірі де жоқ. Сүйсіне ұзақ қарадым. Мойныңдағы қызыл орамалға көзім түскенде, өзімнен өзім қысылдым. Қызыл орамал... Альбомның әр бетіндегі сенің жымыбысың шаттық пен қуаныш сыйлайды. Көз қарасың жылылық, махаббат таратады. Суреттердің шетіне “Санкт-Петербург қаласы, 1980-жыл” деп қол қойылған. Сірә, сені ылғи да бір адам суретке тартып жүрсе керек. Ол, бәлкім, өте жақын адамың болар. Альбомның ең соңғы беті, соңғы үмітім. Үстінде көк түсті жейдесі бар, сәл езу тартқан қасы қалың ер баланың суреті. Мен өзіме ұқсас жанның пішініне анықтап қарадым. Қарашаш тәтемдер көрсе: “Құдай-ау, бұл нағыз сенсің ғой”, – дер. Кішкентай Күләй деп атамайтын да болар. Бұл суреттегі бейтаныс бейне жүрегімді жылытқандай еді. Әкемді біртүрлі аядым. Маматай, сені сұмдық жек көріп те кеткендей едім.

Түнгі сағат үш. Бұдан былайғы өмірім не болмақ? Кім кінәлі, құдай-ай! Телефон безілдеп тұр. Әкемнің ауыр басқан аяғының даусы естілді.

– Алло, ...иә...а-а! – Қысқа үнсіздік, телефон тарс қойылды. Әкем сабырсыз сияқты.

– Маматай,.. байғұс ма-ма-тайым! – Қарашаш тәтем өзін өзі қинап даусын баса жылады.